

*Мельник Р. П.,  
кандидат історичних наук,  
доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини  
Національного університету «Львівська політехніка»*

*Мельник В. М.,  
кандидат історичних наук,  
доцент кафедри українознавства  
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

## АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ В. ПЕТРІВА ЩОДО ОСНОВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СУСПІЛЬСТВА ДО ВІЙНИ

**Анотація.** Виходячи з гостроти питання про необхідність розроблення нових підходів щодо підвищення ефективності Збройних сил України на сучасному етапі їх розвитку, постає потреба у проєктуванні нових методів і завдань у військовій політиці держави. Ці підходи повинні опиратися на найкращі і найперспективніші досягнення світової військової думки, з обов'язковим урахуванням власного історичного досвіду. Це стосується і такого важливого аспекту, як формування військово-теоретичної думки, що є одним із важливих компонентів на шляху проєктування воєнної доктрини держави.

Мета студії полягає в аналізі концептуальних підходів щодо основ психологічної підготовки суспільства до війни в теоретичних працях військового історика В. Петріва, з'ясуванні місця та ролі українських військових авторів в опрацюванні теоретичних норм воєнної доктрини, викладених на сторінках наукових праць, щодо питання національного будівництва збройних сил.

У статті схарактеризовано стан військового будівництва періоду національної революції 1917–1921 років; показано головні проблеми воєнно-теоретичного характеру, які висвітлені у працях військових істориків міжвоєнного періоду; показано, як представники військової еміграції розглядали проблеми, пов'язані з майбутнім світовим збройним конфліктом, і можливості відновлення власної армії. Проаналізовані теоретичні основи психологічної підготовки суспільства до війни. Показано основні концептуальні підходи В. Петріва щодо методів проєктування воєнної доктрини, з урахуванням психологічної складової частини забезпечення збройного конфлікту. Виділено основні теоретико-моделючі аспекти форм та методів психологічного впливу на суспільство у воєнний час, регламентовано важливість формування стратегічних планів і шляхів реалізації психологічного аспекту готовності суспільства до можливого збройного конфлікту. Визначено сконцентрованість зусиль у теоретичній площині з розроблення концепції української держави в поєднанні з національними і військовими аспектами.

Виокремлюючи психологічну складову частину збройних протиборств, теоретик у своїх студіях подає основи методів і форм психологічного впливу на суспільство загалом. У переконанні народних мас у необхідності, неминучості, законності та вигідності війни проти певного ворога, на думку теоретика, власне і полягала сама суть психологічної

підготовки суспільства до війни, яка може здійснюватися на принципах месіанізму, на формуванні поваги серед суспільства до армії, утвердженні напіввійськових, військових порядків у державі, економічної неминучості війни.

**Ключові слова:** В. Петрів, психологічна підготовка, військово-теоретичні праці, воєнна доктрина.

Процес розбудови та реформування Збройних сил України на сучасному етапі її розвитку закономірно викликає інтерес до вивчення вітчизняного історичного досвіду, пошуку нових аналогій, які можна було б використати під час вирішення сучасних актуальних завдань, а саме психологічної підготовки суспільства до війни. Безпосередньо стосується з'ясування цього питання міжвоєнний період військової історії ХХ ст.

Глибоке та всебічне вивчення проблеми психологічної підготовки суспільства до війни в теоретичних розробках представників військової еміграції міжвоєнного періоду нині має велике наукове і суспільно-політичне значення, бо сприяє об'єктивному висвітленню періоду формування Збройних сил України, пов'язаного з відродженням національної військової традиції та українського військового будівництва, його місця та ролі в боротьбі українців за незалежність, дає можливість з'ясувати місце армії в системі багатопартійного суспільства, методи та засоби, за допомогою яких можна виховувати національні Збройні сили в дусі відданості державі, забезпечувати високий фаховий рівень їхньої підготовки.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в публікації зроблено спробу проаналізувати теоретичні підходи В. Петріва щодо основ психологічної підготовки суспільства до війни.

Об'єктом дослідження виступають військово-теоретичні праці В. Петріва, у яких простежуються думки генерал-хорунжого щодо основ психологічної підготовки мирного населення до військового протистояння.

Предмет дослідження – аналіз теоретичної літературної спадщини В. Петріва, у якій розкривається питання психологічного впливу на суспільство під час підготовки до війни.

Мета студії – дослідити теоретичні основи підготовки народних мас українського суспільства до війни в літературно-теоретичній спадщині В. Петріва.

Історіографія цього питання представлена чималими здобутками дослідників новітньої доби. Завдяки сприятливим

умовам часу, здобуття незалежності України, історики створили потужний пласт наукових робіт, які розкривають проблему підготовки армійських кадрів та мирного населення до війни, періоду національної революції 1917–1921 рр. До таких робіт належать праці В. Голубка [3], М. Литвина [5], Ю. Науменка [5], Я. Тинчинка [4], В. Колянчука [6], В. Сідака [14] та ін. Водночас поза межами ґрунтовних узагальнень залишається питання, пов'язане з вивченням концептуальних підходів В. Петріва щодо теоретичних основ психологічної підготовки мирного населення до війни. Досконале вивчення процесу виникнення, динаміки розвитку теорії та практики психологічного впливу на суспільство є основою для детального дослідження його сутності та змісту, а також напрямів і тенденцій їх подальшого вдосконалення.

Питання психологічного забезпечення збройних конфліктів як невід'ємної складової частини воєнної доктрини України активно починає розглядатися у 20–30-х рр. ХХ ст., коли значна частина вищого офіцерського складу армії Української Народної Республіки (далі – УНР) опинилися в еміграції [15, с. 16]. Сконцентруючи свої зусилля в теоретичній площині, військовики в цей період розпочали клопітку роботу над розробкою концепції української держави, з поєднанням у ній національного і військового аспектів. Серед низки важливих теоретико-моделюючих схем, поданих представниками військової еміграції міжвоєнного періоду, щодо формування доктринальних норм варто зазначити праці генерал-хорунжого армії УНР Всеволода Петріва, який на основі глибокого аналізу іноземних праць та власного бойового досвіду накреслив основи військового будівництва майбутньої держави.

Представляючи можливу схему основ воєнної доктрини, яка включала в себе військово-економічну, військово-політичну та геополітичну складові частини, теоретик відзначає не меш важливий елемент підготовки до війни – психологічний.

Психологічна війна, за В. Петрівом, – це такий психологічний стан більшості членів людського колективу, за якого розв'язання назрілого конфлікту можливе лише за допомогою збройної сили [16, арк. 2]. Теоретик наголошував, що війна – «це збройна боротьба за краще існування, фактичне чи уявне, між людськими колективами, яка є продовженням боротьби політичної та яка виникає психологічно, тоді, коли сторони, що борються, не бачать іншого засобу для поладження, та коли суспільні зв'язки між ними обірвані» [16, арк. 2].

Так, виділяючи психологічну складову частину можливих військових конфліктів, В. Петрів сформував план доктринальних норм з урахуванням необхідності психологічної підготовки населення до війни. Важливим елементом теоретичних програм із психологічної підготовки мирного населення до можливого військового протистояння, на думку теоретика, було визначення самих методів і способів цієї підготовки. Зокрема, В. Петрів наголошував, «що міждержавні війни розпочинаються не з ініціативи народу а виключно через певні геополітичні зацікавлення тих чи інших держав, а радше пануючих у суспільстві верств, класів, чи навіть партій» [13, с. 76]. Продовжуючи свою думку, теоретик запевняв, що вигоду в такому протистоянні отримують виключно ті люди, які мають владу: «Міждержавна війна дає при виграші зиски лише пануючим верствам, решті – лишень збитки» [13, с. 76]. Водночас теоретик замислюється над питанням пріоритетності мирного населення під час військового конфлікту. Щодо цього він подає

власні судження про мотиви участі у війні простого люду, які, як наголошував генерал, не можуть бути обмежені лише одним патріотизмом: «Чомусь на війну йдуть усі верстви в державі, та не тільки йдуть під тиском адміністративної сили: поліції, жандармерії тощо, а часом радіють від тієї війни, йдуть як не охотою, то бодай з почуттям неминучого виконання законного обов'язку» [16, арк. 5–8]. Генерал подає власне розуміння того, у чому полягає сила невеликої, але добре впорядкованої виконавчої влади проти неупорядкованого натовпу, акцентуючи увагу на тому, що «п'ять жандармів чи два стражники на велику сільську округу можуть погнати масу людей не на які-небудь роботи, а на терпіння та смерть, та ще давши цим людям до рук зброю» [16, арк. 5–8]. Як приклад правдивості своїх міркувань В. Петрів наводить події в Чехії в 1914–1918 рр., коли чеське суспільство, будучи проти німецького панування в державі, йшло на війну за німецькі інтереси. Отже, генерал робить висновок, що «є якась інша сила, що зміцнює той брутальний адміністративний примус, робить його тяжким до подужання і навіть таким, якому потрібно коритися» [8, с. 56]. Цією силою, на думку генерала, є переконання людини у правильності її дій, за яким можливо здійснити вплив на поведінку та відданість справі загалом. Отже, наголошення на переконанні народу про необхідність, неминучість, законність і вигідність війни проти певного ворога чи війни взагалі, є психологічною підготовкою [10, с. 47].

Вивчаючи питання психологічної підготовки до війни та військових конфліктів загалом, теоретик у своїх студіях не лише розглядав природу виникнення військових конфліктів, але й подавав теоретичні шляхи підготовки до них. У цьому контексті В. Петрів у третій лекції з курсу військової справи для слухачів Українського робітничого університету при інституті громадознавства у Празі визначав методи психологічної підготовки до війни як у мирний, так і у військовий час.

Цікавою і переконливою мотивацією щодо методів психологічної підготовки суспільства до війни є думка генерала про те, що першочерговим завданням психологічного впливу на маси є не встановлення психологічного контролю над суспільством, а переконання панівних верств цього суспільства. Саме це, на думку В. Петріва, є головним завданням психологічної підготовки до війни, що включає залучення на свій бік авторитетних людей в соціумі, за якими піде все суспільство [10, с. 60].

Моделюючи теоретичні основи психологічної підготовки до майбутнього збройного конфлікту, генерал у своїй студії «Про підготовку до війни» декларує п'ять найважливіших, на його думку, методів психологічного впливу на суспільство, як-от: 1) месіанізм; 2) повага суспільства до армії; 3) утвердження напіввійськових порядків у державі; 4) намова; 5) формування в суспільстві розуміння економічної неминучості війни [10, с. 61].

Виділяючи месіанізм як один із перших методів психологічного впливу на суспільство під час військових конфліктів, генерал зазначає, що «месіанізм» проявляється в «історичному обов'язку» здійснення різного роду військових, загарбницьких дій одного народу стосовно іншого заради встановлення «історичної справедливості», опираючись на формальні обставини війни. Генерал наголошує: «Плекання віри в месіанізм певної нації є такий засіб психічної підготовки, який полегшує ведення військової акції проти першого-ліпшого ворога,

будь-якого з сусідів, це є, мовляв, постійна психологічна підготовка до війни, <...> цю форму підготовки плекають уряди й угруповання, які прагнуть скерувати діяльність і думки своїх громадян на зовнішні акції» [16, арк.14]. Подаючи розуміння вигідності такого роду тактичних психологічних дій щодо супротивника, В. Петрів зазначав, що в перехідному періоді від миру до війни найефективнішими елементами формування світосприйняття та самосвідомості населення буде роз'яснення суспільству причин, джерел (винуватців) і всього тягаря небезпеки військового конфлікту, створення образу ворога – сильного, хитрого, підступного, жорстокого та вкрай небезпечного противника.

Наступним елементом психологічного впливу на суспільство, який виділяє теоретик, є активна робота серед населення над формуванням позитивного, героїчного образу військовослужбовця. Виховання почуття шани до військовика є одним із могутніх засобів психологічної підготовки до війни. Як наголошує генерал, «оточення військових фахівців ареалом подвижників у боротьбі за інтереси народу та захисників нації підносить не лише войовничість армії, але й цілого народу» [10, с. 61]. Застосування такого методу психологічної підготовки до війни на практиці простежувалося на фронтах Першої світової війни 1914–1918 рр., коли провідні держави світу, користуючись найманими військами, втрачали повагу суспільства до армії. Натомість такі держави, як Німеччина й Італія, які під час мобілізації використовували національний людський потенціал, на психологічному рівні представляли високий показник позитивного ставлення до війська серед суспільства.

Формування напіввійськових порядків у суспільстві є важливим елементом психологічної підготовки до війни, яка характеризується загальним піднесенням войовничості в нації. Використовуючи цей принцип у своїх теоретичних працях, В. Петрів зазначав, що засобом для цього піднесення є організація серед молоді військових і напіввійськових товариств: «<...> У них люди будуть об'єднані по принципу колишньої служби в одній і тій же військовій частині» [10, с. 62]. Водночас він наголошував, що вплив напіввійськових чи військових організацій на молодь та на боздатність держави є значним. Як приклад доречності такої системи довійськової підготовки теоретик наводить організацію кадетських корпусів у Росії, у яких хлопчаків, починаючи від десятирічного віку, піддавали напіввійськовій муштрі. «Цим хлопцям уже однією уніформою, вже одним військовим вишколом вмовляється їх бойове поклонання. Молодеча задиркуватість викликає бажання на практиці довести свою бойову здатність» [16, арк.15]. Такий спосіб психологічної підготовки юнаків до війни, наголошував теоретик, є тим чинником, який може переконати оточення в необхідності і законності збройного нападу. Принцип товариства, як наголошував теоретик, відіграватиме чималу роль в утворенні полкових психозів, які своєрідно будуть підготовлювали думки людей про рідність їм армії, про необхідність її підтримувати в часи війни, що тим самим спростить психологічне втягнення мас у вир збройного протистояння.

Опрацьовуючи світовий військовий досвід в організації та веденні бойових дій, В. Петрів у четвертому пункті методів психологічної підготовки суспільства до війни, «намові», розмірковує над питанням «популяризації війни» – формуванні серед населення войовничих настроїв. Для зміцнення цих настроїв, як стверджував В. Петрів, існує «система намови

вже певного найможливішого ворога» [10, с. 64]. Як приклад теоретик наводить Францію, у якій ще перед початком Першої світової війни плекалась думка про реванш – відплату німцям за поразку 1870 р., отже, як зазначає він, французам постійно демонстрували, що їхній ворог – це Німеччина.

Розвиваючи думку щодо популяризації військових конфліктів серед суспільства, В. Петрів зазначав, що за нез'ясованості міжнародної ситуації психологічна підготовка перекладатиметься на елемент політичних напружень між державами у прискореному агітаційному темпі. На підтвердження правоти своїх думок генерал наводить аргументи, пов'язані з міжнародною ситуацією щодо Сполучених Штатів Америки (далі – США) та Німеччини під час військових компаній Першої світової війни, коли для виправданості вступу США у війну американському суспільству демонстративно подавалась ціла порція подій, пов'язаних з агресивною політикою Німеччини щодо США, коли німецький підводний човен топив цивільний американський корабель. Ці події вдало використовувала Америка як привід для приєднання до світового військового протистояння, що також було використане для створення відповідних настроїв, «при яких багатомільйонне німецьке населення США не могло стримати Америку від оголошення війни своїм землякам у старому світі» [16, арк. 16].

Отже, метод нацькування, як наголошував теоретик, полягає в тому, що народним масам тими чи іншими засобами навіюється думка про те, що та чи інша нація або держава – природний або споконвічний ворог, проти якого законно й морально вжити збройний примус [16, арк. 16].

Наступним методом психологічної підготовки до збройного конфлікту, який зазначає В. Петрів, є принцип «враження економічної неменучості війни» [10, с. 65]. У цьому пункті теоретик декларує думку, що для переконання суспільства в неминучості назрівання військового конфлікту вищенаведені методи психологічної підготовки інколи можуть не спрацювати. «Не захоплене психологічними навіюваннями, суспільство своїми тверезими думками може зашкодити загальному войовничому рухові» [10, с. 65]. Для переконання таких груп, як зазначав В. Петрів, у суспільстві потрібно штучно сформувати економічну небезпеку, яка б загрожувала цілому народові. Тоді, як наголошує генерал, «ці тверезо реалістичні групи, не маючи змоги подужати загальний здвиг на користь війни, підуть за течією» [10, с. 65].

Задекларувавши методи психологічної підготовки населення до війни, генерал В. Петрів у своїх теоретичних студіях паралельно презентує і шлях, яким може бути здійснена ця підготовка, а саме «літературу, пресу, плакати, словесну агітація та пропаганду» [16, арк.16–17].

Отже, у передчасі майбутніх збройних конфліктів теоретичні питання воєнної доктрини були основними у воєнно-наукових дослідженнях військових дослідників міжвоєнного періоду. Перебуваючи на чужині, талановитий український військовик В. Петрів теоретично забезпечив розроблення основ майбутньої воєнної доктрини на випадок чергового військового протистояння. Питання психологічного забезпечення збройних конфліктів у 20–30-х рр. XX ст. В. Петрівим розглядалися як невід'ємна складова частина теоретичних норм майбутньої воєнної доктрини УНР.

Викремлюючи психологічну складову частину збройних протистоянь, теоретик у своїх студіях подав основи методів



і форм психологічного впливу на суспільство загалом. У переконанні народних мас у необхідності, неминучості, законності та вигідності війни проти певного ворога, на думку теоретика, і полягала сама суть психологічної підготовки суспільства до війни, яка може здійснюватися на принципах месіанізму, на формуванні поваги серед суспільства до армії, утвердженні напіввійськових, військових порядків у державі, намові, створенні економічної неминучості війни.

#### Література:

1. Дешинський Л. З історії створення Збройних сил Української Народної Республіки (березень 1917 – березень 1918). *Вісник Державного університету «Львівська політехніка»*. Держава та армія. 1998. № 344. С. 3–13.
2. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу. Львів : Кальварія, 1997. 288 с.
3. Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри. *Ефективність державного управління*. Львів, 2002. Вип. 1–2. С. 139.
4. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) : наукове видання. Київ : Темпора, 2007. 536 с.
5. Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст. : генерали і адмірали. Львів : Сага, 2007. 239 с.
6. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1930. Львів, 2000. 274 с.
7. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. ХХ ст.) / за ред. І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва. Львів, 1936. С. 226–229.
8. Петрів В. Можливий впрод українського війська. *Військово-історичні праці. Спомини* / упор. В. Сергійчук. Київ, 2002. 639 с.
9. Петрів В. Принцип творення збройної сили на основі недавнього минулого. *Військово-історичні праці. Спомини* / упор. В. Сергійчук. Київ : Поліграфкнига, 2002. С. 204–241.
10. Петрів В. Військова справа. *Військово-історичні праці. Спомини* / упор. В. Сергійчук. Київ, 2002. 639 с.
11. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921 рр.). Львів : Червона калина, 1927–1931.
12. Петрів В. Старшинський склад української демократичної армії. *Військово-історичні праці. Листи* / упоряд. В. Сергійчук. Київ, 2004. С. 627.
13. Петрів В. Психологічна підготовка. *Військово-історичні праці. Листи* / упоряд. В. Сергійчук. Київ, 2004. С. 627.
14. Сідак В. На шляху до воєнної доктрини : історичний нарис 1917–1920 рр. Київ, 2001. 214 с.
15. Мельник Р. Проблема будівництва Збройних сил УНР у теоретичних розробках Всеволода Петріва. *Мандрівець* : всеукраїнський науковий журнал. Тернопіль, 2010. Вип. 4. С. 16–20.
16. Ф. 3865. Особистий фонд В. Петріва. Оп. 1. Спр. 62 : Психологічна підготовка до війни. 26 арк. // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

#### Melnyk R., Melnyk V. Analysis of V. Petriv's theoretical approaches on the basis of psychological training of the society for war

**Summary.** Based on the urgency of the need to develop new approaches that improve the efficiency of the Armed Forces of Ukraine at the present stage of their development, there is a need to design new methods and tasks in the military policy of the state. These approaches should rely on the basics of best and promising achievements in the world of military thought, with the obligatory account of its own historical experience in General. This also applies to such important aspects as the formation of military-theoretical thought, which is one of the important components on the way of designing the military doctrine of the state.

The goal of the Studio is the analysis of the conceptual approaches regarding the basics of psychological preparation of society for war, in the theoretical works of military historian of V. Petriv's, clarifying the place and role of the Ukrainian military authors in the development of theoretical regulations of the military doctrine set forth in the pages of scientific works on the issue of nation-building armed forces.

The article describes the status of military construction of the period of national revolution of 1917–1921; shown the main problems of military-theoretical character, which are presented in the works of military historians of the interwar period; it is shown how members of the military emigration, considered issues associated with the future global armed conflict and restore capabilities of their own army. The theoretical basis of psychological preparation of society for war. Shows the main conceptual approaches V. Petriv, regarding methods of designing military doctrine, taking into account the psychological component of ensuring an armed conflict. Main theoretical aspects of the forms and methods of psychological impact on the society in wartime, regulated the importance of establishing strategic plans and ways of implementing of the psychological aspect of the society's readiness for a possible armed conflict. Determined concentration of efforts in the theoretical development of the concept of the Ukrainian state in conjunction with the national and military aspects.

Highlighting the psychological component of the armed confrontation, the theorist, in their studios delivers the basics of methods and forms of psychological impact on the society as a whole. In the belief of the masses in the necessity, the inevitability, legitimacy and efficiency of war against a specific enemy, according to the theorist, in fact was the very essence of psychological preparation of society for war, which can be carried out on the principles of messianism, the formation of respect among the society to the army, paramilitary approval of the military orders in the state language and the formation of economic inevitability of war.

**Key words:** V. Petriv, psychological training, military-theoretical works, military doctrine.